

ΑΝΔΡΩΝ ΕΠΙΦΑΝΩΝ

ΜΙΜΗΣΙΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΛΟΓΟΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ Γ. ΒΟΡΕΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΣΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΥΦΗΓΗΤΟΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1903

Φιλόμουσος ὁμήγηρις *

Ὁ Γάλλος φιλόσοφος Αὐγουστος Comte, ὁ ἀρχηγὸς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, ἀνέρωσε πρό τινων δεκαετηρίδων τὴν γνώμην, ὅτι, ὡς ὑπάρχει τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάγκη νὰ καταρτισθῇ ἡμερολόγιον τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ὅπως-δήποτ' ἐν τῷ κόσμῳ διαπρέψαντες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐγένοντο εὐεργέται, ὅπως ἐκάστην ἡμέραν ἑνὸς αὐτῶν ὁ βίος ἡμῶν εἰς μελέτην προβάλληται.

Ὅστις ἀνδρῶν ἐπιφανῶν ἐμελέτησε βίους καὶ τῆς διανοίας εἶδε τὸ δαιμόνιον καὶ τῆς βουλήσεως τὸν κολοσσὸν καὶ τῆς φιλεργίας καὶ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τοῦ θάρρους καὶ τῆς τόλμης τὸ μέγεθος ἐθαύμασε καὶ ἄλλων παντοίων ἀρετῶν, δι' ὧν οἱ ἄνδρες οὗτοι τὴν γνῶσιν τοῦ περὶ ἡμᾶς κόσμου καὶ τὸν βίον καθόλου προήγαγον καὶ ὑπὸ ζήλου καταληφθεὶς διαπύρου ἐνεθουσίασε καὶ ὑπὸ πόθων θεσπεσίων καὶ ἐλπίδων ἐπιτερώθη, οὗτος συναισθάνεται βαθυτάτα ἐν τῇ ψυχῇ του τί ὁ Comte διὰ τοιούτου ἡμερολογίου διώκει καὶ διατί καὶ τῶν νῦν σοφῶν συχνοὶ τὴν λύπην των ἐκφράζουσιν ὅτι τοιούτου βιβλίου ἢ συγγραφῆ μέχρι τοῦδε *primi desiderium* διαμένει¹.

* Ἐρρήθη κατὰ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Διδασκαλείου, τῇ 16ῃ Ἰουνίου 1903.

Ἄλλ' ἐπιτρέψατε διὰ βραχυτάτων ἐνταῦθα ἐγγύτερον νὰ ἐξετάσωμεν, τίς ἢ δύναμις ἢ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τοὺς πόθους τούτους καὶ τὰς ἐλπίδας διεγείρουσα καὶ τίς ἢ ὠφέλεια, ἣν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τὰ παραδείγματα ταῖς ψυχαῖς ἐκείνων παρέχουσιν, οἷτινες θεωροῦσιν αὐτά.

I

Ἐμφανίζεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἔρως, ὅς ἐν τοῖς μάλιστα τοῦ μανθάνειν γίνεται ἀφορμή, ὁ ἔρως τοῦ μιμεῖσθαι. Κρατεῖ δ' ὁ ἔρως οὗτος καὶ τῆς μαθήσεως αἷτιος γίνεται ἔν τε τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ, ἐν ἣ ὁ παῖς ὅτι περὶ αὐτὸν βλέπει πρατιόμενον μιμεῖται καὶ ἔπειτα διὰ παντὸς τοῦ βίου, καθ' ὃν οἱ πολλοὶ ἐλάχιστ' αὐτοὶ ἐπινοοῦντες κατὰ τοὺς κρατοῦντας τύπους καὶ τὰς συνηθειὰς πράττουσιν. Ἐκαστος ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μιμεῖται ἄλλους καὶ αὐτὸς γίνεται πάλιν ἑτέρους ὑπόδειγμα εἰς μίμησιν. Ἐκ τούτου οὐχὶ ἀπροσφυῶς ὑπὸ τινος ἔποψιν ὁ Γάλλος *Tarde* ἐν τῷ ἀξιολόγῳ αὐτοῦ βιβλίῳ „*Les lois de l'imitation*“ καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ *Royce* καὶ *Baldwin* ὀρίζουσι τὴν κοινωνίαν σύνολον ἀτόμων ἅτινα μιμοῦνται ἄλληλα. Διὰ τῆς μιμήσεως ταύτης καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία καὶ αἱ ἐπιστιῆμαι καὶ αἱ τέχναι καὶ τὰ ἥθη καὶ τὸ δίκαιον καὶ οἱ μῦθοι καὶ ἡ θρησκεία καὶ τὰ πολιτεύματα τοῖς ἐπιγιγνομένοις μεταδίδονται καὶ τᾶλλα, ἃ πάντα οἱ εἰρημένοι σοφοί, κατὰ λόγον τῆς φυσιολογικῆς κληρονομικότητος, κοινωνικὰ κληρονομήματα ἀποκαλοῦσιν. Οὐ μόνον δ' ἄτομα ἄλληλα μιμοῦνται ἀλλὰ καὶ ἔθνη, ὡς ἡ καθ' ἑκάστην πεῖρα καὶ ἡ ἱστορία τεκμηριοῖ. Ἄλλ' ἀρκείτω τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τὸ παράδειγμα μόνης, ἣτις οὐ μόνον τοῖς συγχρόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔπειτα ὑπόδειγμα μιμήσεως

ἐγένετο καὶ ἔτι νῦν εἶναι καὶ ἐν μέλλοντι χρόνῳ ἀναμφηρί-
στως ἔσται ἐν πολλοῖς.

Οὕτως ἐπινόησις καὶ μίμησις εἶναι οἱ πόδες ὡς εἰπεῖν τῆς
ἀνθρωπότητος χωρούσης εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς.

Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν τυφλὸς εἶναι καὶ ἀλόγιστος ὁ ἔμφυτος
πρὸς μίμησιν ἔρως, δι' ὃν ὁ ἄνθρωπος εἰκῆ ὑπὸ φιλαυτίας
μάλιστα ἐλαννόμενος καὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν φαύλων ὄρα-
μάτων τε καὶ ἀκουσμάτων τὰ πλεῖστα μιμεῖται, ἀποβαίνει δὲ
κατὰ μικρὸν, προσηκόντως παιδευομένου τοῦ ἀνθρώπου, ζῆ-
λος πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ ὑπερέχον καὶ δὴ καὶ πρὸς τοὺς
διαπρέποντας τῶν ὁμοίων, ὑφ' οὗ ἕκαστος κατὰ γνώμην καὶ
προαίρεσιν τείνει νὰ ὁμοιωθῇ αὐτοῖς καὶ ὑπερακοντίσῃ αὐ-
τούς, εἰ δυνατόν.

Οὗτος ὁ ἔρως, ὡς ἄμιλλα πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν ἀν-
θρώπων, γίνεται ἀρχὴ τῆς ἀναγωγῆς τῶν ψυχῶν πρὸς τὰ
τῶν ἀρίστων καὶ δοκιμοτάτων ἀνδρῶν παραδείγματα καὶ τῆς
μιμήσεως τῆς μετὰ λόγου σπουδαιοτάτη αἰτία.

II

Διαπρέπουσι δ' ἐν τοῖς ἀνθρώποις προδήλως καὶ αἴγλην
ἔχουσι καὶ ἀξίωμα κράτιστον ἐν τοῖς πρῶτοι οἱ ἥρωες τῆς
διανοίας καὶ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς δράσεως οἱ ἀριστεῖς, οἵτι-
νες ἀθάνατα γεννῶσι τέκνα, εἴτε ἰδέαι εἶναι ταῦτα εἴτε ἔργα με-
γάλα καὶ θαυμαστά. Ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὑψηλὰς τῆς νοήσεως
ἀνερχόμενοι σφαίρας γίνονται τῆς ἐπιστήμης ἐν τῇ εὐρυτάτῃ
τῆς λέξεως ἐννοία ἱεροφάνται, ἀποκαλύπτουσι τὴν φύσιν καὶ
τοὺς νόμους αὐτῆς, ἐπινοοῦσι τὰς ιδέας, πρὸς ἃς ῥυθμιζόμενος
βελτιοῦται ὁ βίος, ἀπαλλάσσουν τοὺς ὁμοίους τῆς πλάνης, εὐερ-
γετοῦσι τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον. Ὁ ἐγκέφαλος αὐτῶν γίνεται

τὸ μέσον, δι' οὗ ἡ φύσις καθίσταται νοητὴ καὶ προσιτὴ τῇ τῶν πολλῶν ἀντιλήψει καὶ ἀγαπητὴ καὶ ὠφέλιμος. „Ὡς τὰ φυτὰ, λέγει ὁ Ἄγγλος *Emerson* ἐν τοῖς Ἑπερανθρώποις αὐτοῦ, ὡς τὰ φυτὰ τὰ ὀρυκτὰ μεταβάλλοντα παρασκευάζουσιν ἐξ αὐτῶν τροφήν τοῖς ζώοις ἐπιτηδεῖαν, οὕτως ἕκαστος τῶν μεγάλων ἀνδρῶν μοῖραν τινα τῆς φύσεως ἀκριβῶς ἀνερευνῶν καὶ καταμανθάνων καθίστησι καὶ ταῖς τῶν ἄλλων διανοίαις καταληπτὴν καὶ γίνεται τῆς φύσεως ἐρμηνεύς, ὡς ὁ *Linné* τῶν φυτῶν, ὁ *Cuvier* τῶν ὀρυκτῶν, ὁ *Hubert* τῶν μελισσῶν, ὁ *Εὐκλείδης* τῶν γραμμῶν, ὁ *Galilei*, ὁ *Kepler*, ὁ *Newton* τῶν κινήσεων τῶν ἀστέρων κτλ.³ Τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης. Πάντα τὰ διανοήματα, ἃ ἐν ἐκάστῳ τῶν συνήθων ἀνθρώπων ἀσυνείδητα διαμένουσι καὶ ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένα, πάντα τὰ συναισθήματα, πάντες οἱ πόθοι, οἵτινες ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πλήθους ἤκιστα ὀρίζονται, γίνονται συνειδητὰ καὶ ἀκριβέστατα διατυποῦνται ἐν ταῖς δαιμονίαις ψυχαῖς τῶν γιγάντων τῆς διανοίας, οἵτινες ἥλιοι ὑπερμεγέθεις καταναγάζουσι καὶ θερμαίνουσι τοὺς ἐν σκότει ζῶντας βροτούς, ὅσοι πρὸς τὰ δαιμόνια ταῦτα τοῦ κόσμου τέκνα ἀποβλέποντες τὴν σωτηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀναμένουσι. Καὶ δικαίως ὁ *Schopenhauer* περὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς καὶ δαιμονίου λόγον ποιούμενος εἶπεν ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶναι οἱ φάροι τῆς ἀνθρωπότητος, ὧν ἄνευ θὰ ἀπώλλυτο αὕτη ἐν τῷ ἀπείρῳ ὠκεανῷ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀποθηριώσεως⁴.

Ἡ παγκόσμιος ἱστορία, ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐβίωσαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅ,τι βλέπομεν ἐν τῷ κόσμῳ κατωρθωμένον, εἶναι ἐνσάρκωσις ἰδεῶν, αἵτινες ἐν ταῖς κεφαλαῖς ἐκείνων ἐγεννήθησαν ἢ ὑπ' ἐκείνων ἐπραγματώθησαν. Ἴδου ὁ λόγος δι' ὃν θαυμάζομεν τὰς μεγάλας ψυχὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος,

τὰς ὑπερφυεῖς διανοίας ἀπάντων τῶν αἰώνων. Ἴδου ἡ αἰτία δι' ἣν ἡ ψυχὴ θερμαίνεται καὶ ἐνθουσιᾷ πρὸ τοῦ κολοσσου τῶν πράξεων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀννίβου, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Ναπολέοντος, πρὸ τῆς σιδηρᾶς θελήσεως τοῦ Gladstone, τοῦ Bismarck.

III

Τούτων οὕτως ἐχόντων εἶναι ἀνάγκη νὰ μακροηγορήσωμεν περὶ τῆς ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ βίου τοιούτων ἀνδρῶν προκυπτούσης ὠφελείας; Ὁ ἐνθουσιασμός, ὃς ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν του, αἶρει ἡμᾶς αὐτομάτως ὑπεράνω τοῦ μικροῦ καὶ ταπεινοῦ καὶ συνήθους, ὅπερ ἐν τῷ βίῳ κυκλεῖται. Ἐκεῖνος γίνεται ἡ ἱερὰ κολυμβήθρα, ἐν ἧ ἕκαστος βαπτιζόμενος τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀνδρείας γίνεται θεατῆς καὶ πάσης ἄλλης ἀρετῆς, ἥτις ἐξ ἐπιμελείας καὶ προνοίας καὶ πράξεων χρηστῶν τοῖς κεκτημένοις περιγιγνομένη τιμία ὑπάρχει ταῖς ψυχαῖς, καὶ μετὰ θαυμαστῆς προθυμίας εἰς ζῆλον ἀκάθεκτον ἄγεται καὶ μίμησιν. Ὁ Ἡρακλῆς, λέγει ἡ Ἱστορία, ἐνέπνευσε πόθον καὶ δίψαν πρὸς δόξαν καὶ μεγαλεῖον εἰς τὸν Θησέα, ὁ Μιλτιάδης εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὁ Ἀχιλλεύς, εἰς τὸν Καίσαρα ὁ Ἀλέξανδρος, εἰς πλείστους τῶν νεωτέρων τὸ μεγαλεπήβολον τοῦ Ναπολέοντος καὶ μεγαλόπραγμον, εἰς ἄλλους μυρίους ἄλλοι οὐχὶ ἐλάσσονες. Καθόλου δ' ἠδύνατό τις εἰπεῖν ὅτι ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ ἐπιτήδευμα ἐκλέγει καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν προάγεται κατὰ μίμησιν παραδειγμάτων, ἅπερ αὐτῷ ἐξ ἀμέσου ἐποπτείας ἢ ἐξ ἀκοῆς γνώριμα γίνονται.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι δρώντων προσώπων παραδείγματα, πρὸ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν τὸ πρακτέον καὶ τὸν τρόπον

καθ' ὃν πράττεται δεικνύοντα τῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδανικῶν παραδειγμάτων ὁρμὴν μᾶλλον τελεσιουργὸν ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῶν γιγάντων τοῦ παρελθόντος τὰ πρότυπα, ἂν προσηκόντως ἐπιδεικνύονται, ἐξ ἴσου ἄπτονται τῶν ψυχῶν καὶ χαλκεύουσι χαρακτῆρας καὶ τοὺς θεατὰς αὐτῶν τῶν ὄντως καλῶν καὶ σεμνῶν καὶ σπουδαίων ἐραστὰς ἀπεργάζονται." Οπου μάλιστα ἀξιοζήλων δρώντων προτύπων ἔλλειψις ὑπάρχει, ἱστορικὰ καὶ ἰδανικὰ παραδείγματα τῶν πραγματικῶν, ἃ πενιχρὸν περιβάλλον παρέχει, πολὺ σπουδαιότερα γίνονται εἰς τὴν ἀγωγὴν.

Κάλλιστα ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Παραλλήλοις βίοις περὶ τοῦ Θησέως λέγει· „πάλαι μὲν ὡς ἔοικε λεληθότως διέκαιεν αὐτὸν ἢ δόξα τῆς Ἡρακλέους ἀρετῆς καὶ πλεῖστον ἐκείνου λόγον εἶχε καὶ προθυμότατος ἀκροατῆς ἐγένετο τῶν διηγουμένων ἐκείνου, οἷος εἶη, μάλιστα δὲ τῶν αὐτὸν ἐωρακότων καὶ πράττοντι καὶ λέγοντι προσειτυχηκότων· τότε δὲ παντάπασιν ἦν φανερὸς πεπονθὼς ὅπερ ὕστερον χρόνοις πολλοῖς Θεμιστοκλῆς ἔπαυθε καὶ εἶπεν, ὡς καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἐώη τὸ Μιλτιάδου τρόπαιον· οὕτως ἐκείνω τοῦ Ἡρακλέους θαυμάζοντι τὴν ἀρετὴν καὶ νύκτωρ ὄνειρος ἦσαν αἱ πράξεις καὶ μεθ' ἡμέραν ἐξηγεν αὐτὸν ὁ ζῆλος καὶ ἀνηρέθιζε ταῦτ' ἀπείπειν διανοούμενον“⁵.

Ὁ J. St. Mill ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ποιεῖται λόγον περὶ τῆς θαυμασιῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἤσκησαν ἐπ' αὐτὸν τὸ μὲν ἱστορικὰ παραδείγματα ἀνδρῶν δραστηρίων ἐν τῷ βίῳ γενομένων, τὸ δὲ ἰδανικά, ὡς τοῦ Ῥοβινσῶνος Κρούσου, τοῦ Σωκράτους, ὡς παρέστησεν αὐτὸν ὁ δαιμόνιος Πλάτων, τοῦ Condorcet, ὡς ἔγραψεν αὐτὸν ὁ Turgot⁶.

Καὶ ὁ Ῥουσσώ, ὅς τῇ ἀναγνώσει τῶν Παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου ἐκ παίδων μάλιστα ἠσμένιζεν, ἄριστα τῶν

μεγάλων ιστορικῶν παραδειγμάτων τὴν ἐπίδρασιν ἐν ταῖς Ἐξομολογήσεσιν αὐτοῦ διαγράφει λέγων. „ Ἐκ τῶν ἀναγνώσεων τούτων ἐμορφώθη ἐν ἐμοὶ τὸ ἐλεύθερον καὶ δημοκρατικὸν πνεῦμα, ὁ ἀτίθασος καὶ ὑπερήφανος χαρακτήρ ὁ μὴ ἀνεχόμενος ζυγὸν καὶ δουλείαν, ὁ χαρακτήρ, ὅστις καθ' ὅλον τὸν βίον μὲ ἐβασάνισεν. Ἄδιαλείπτως διατρίβων περὶ τὴν μελέτην τῶν κατὰ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ῥώμην, ζῶν οὕτως εἰπεῖν μετὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν πόλεων ἐκείνων, ἐνόμιζον ἑμαυτὸν Ἕλληνα ἢ Ῥωμαῖον, ἐγινόμην τὸ πρότυπον, οὗ ἀνεγίνωσκον τὸν βίον Ἡμέραν τινα καθ' ἣν διηγούμην τὰ κατὰ τὸν Σκαιόλαν ἔφριξαν οἱ οἰκεῖοί μου, ἐπειδὴ εἶδον ὅτι ἐπλησίασα πρὸς τὸ πῦρ καὶ ἐκράτησα τὴν χεῖρά μου ὑπὲρ αὐτό, ἵνα δείξω ἐναργέστερον τὴν τόλμαν καὶ ἀφοβίαν τοῦ ἀνδρείου Ῥωμαίου“¹.

Ὁμοίαν ῥοπήν ἔσχε τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐν τοῖς δημιουργήμασι τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης ἀπεκρυσταλλώθη, ἐπὶ τοὺς ἔπειτα καὶ νῦν ἔτι θήγει τὰς διανοίας τῶν νεωτέρων· καὶ περὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πάνυ προσφυῶς ἠδύνατο νὰ ῥηθῆ τὸ περὶ τῶν Ῥωμαίων εἰρημένον

*Graecia capta ferum victorem cepit et artes
intulit agresti Latio.*

Εἰς τὸν Ὅμηρον ὀφείλουσι τὴν δόξαν τῶν οἱ Οὐεργίλιοι καὶ οἱ Δάνται, εἰς τοὺς Ἕλληνας τραγικοὺς ὁ Racine, ὁ Corneille, ὁ Schakespeare, ὁ Schiller, ὁ Goethe, εἰς τὸν Ἀριστοφάνην οἱ Πλαῦτοι καὶ οἱ Μολιέροι, εἰς τὸν Δημοσθένην οἱ Κικέρωνες, εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην οἱ Καρτέσιοι, οἱ Δεῖβνίτιοι, οἱ Κάντιοι, εἰς τὸν Πτολεμαῖον οἱ Γαλιλαῖοι καὶ οἱ Νεύτωνες, εἰς τὴν ἐλληνικὴν διάνοιαν ὁ Lamarck, καὶ ὁ Darwin καὶ καθόλου οἱ διαπρέποντες τῶν τῆς ἐπιστήμης ἐργατῶν.